

RENGİN KÜLTÜREL ÇAĞRIŞIMLARI

Özge MAZLUM

Dr, Fatih Üniversitesi AMYO Tasarım Bölümü

ÖZET: Kültür bir toplumun gelenek, görenek, inanış, düşünce, bilim ve sanat etkinliklerini kapsamakta ve o toplumun nesilden nesile geçen birikimlerinden oluşmaktadır. Toplumlar içinde buldukları coğrafi alan, konuştukları dil ve toplumsal yapılarına göre kendi kültürlerini meydana getirmiş ve bunun sonucu olarak da farklı kültür yapılanmalarını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada; sanatın elemanlarından biri olan rengin, günümüze kadar değişerek gelen farklı kültürlerdeki algısının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Renklerin tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır ve renkler mitlerden çağdaş şiire kadar geniş zaman diliminde çok önemli rol oynamıştır. Renkler tarih boyunca değişik coğrafya ve kültürlerde bir ifade aracı olmanın yanı sıra, sembolik düşüncelerin ve anlamların da ifadesi olmuşlardır. Eski çağlardan günümüze kadar rengin; farklı kültürlerde ve Türklerde sembol değerler olarak kullanımını, daha sonra da günümüzdeki işlevsel kullanımını incelemeyi amaçlayan bu çalışma betimsel bir yöntem ile ele alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Renk, Kültür, Sanat, Sembolik Renk, Türk Kültüründe Renk

CULTURAL ASSOCIATIONS OF COLOR

ABSTRACT: Culture encompasses customs, traditions, beliefs, thoughts, and science and art activities of a society as well the accumulations of the society conveyed from generation to generation. In line with the geographical area, the language spoken, and the social structures, communities form their own culture and thus specific cultural structures emerge in different regions. In this study, we aim to explore the perceptions regarding colour as one of the elements of art in different cultures, evolving from ancient times to the present. History of colour goes back to ancient times and colours played an important role during a very a long period from myths to modern poetry. The colors, as well as being a tool of expression throughout history in various geographies and cultures, also became a symbolic expression of ideas and meanings. Also, the colours used by a society became the richness of its culture. A descriptive methodology is used in this study, which aims to examine the concept of colour in cultures from ancient times until today, use of colour as symbolic values in various cultures, as well as for Turks, and then its contemporary functional uses.

Key Words: Color, Culture, Art, Symbolic Color, Colour in Turkish Culture

GİRİŞ

Kültür en kapsamlı tanımıyla, gelenek, görenek, inanış, düşünce, bilim ve sanat etkinliklerinin birikimiyle ortaya çıkan ve toplumlara göre değişen bir kavramdır. Tavırlar, davranışlar, örf ve adetler, düşünceler kültürü oluşturur ve kültür diğer toplumlara göre farklılık gösterir. Bu bağlamda kültür,

insanın tüm yaşamı boyunca deneyim ve eğitim yoluyla edindiği birikim ve davranış biçiminden, yetenekleriyle ortaya koyduğu ürün ve yapıtlara kadar uzanan bir yelpazeye yayılmaktadır.

Kültür, insanoğlunun kuşaklar boyu öğrendiği bilgi ve becerileri, sanatı, gelenek ve görenekleri içine alan bir yapı olup, insanın toplum içindeki kendini, dolayısıyla toplumu ifade biçimidir ve gelecek kuşaklara aktarılacak bir mirastır. Kültür, toplumun bireylerinin duygularını, düşüncelerini, kullandıkları araçlarını, konutlarını, sanatını, dinini, dilini ve geleneklerini kapsar. Kültürden yalnızca insanın var olduğu yerde bahsedilebildiği için insanların değişimi ve farklılıkları ile birlikte kültürün de buna bağlı olarak şekillenip değiştiği söylenebilir.

Sanatın elemanlarından biri olan renk ise değişik coğrafya ve kültürlerde anlamsal farklılıklar göstermektedir. Ayrıca toplumların sevdiği renkler onların kültür zenginliği haline gelmiştir. Renkler, tarih boyunca sanat ve kültürde bir ifade aracı olmanın yanı sıra insanların düşüncelerini açıklamada da simge olarak kullanılmıştır.

Renklerin tarihin ilk zamanlarından itibaren kültürlerde sembolik değerler ve anlamlar içerdiği görülmektedir. Renkler bazen sanatsal çalışmalarda bir ifade aracı olarak bazen de toplumdaki bireylerin duygu ve düşüncelerini anlatmada, mesaj vermede bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise renkteki simgesellik yerini işlevsel kullanıma bırakarak farklı bir boyut kazanmıştır. Bu araştırmada; sanatın elemanlarından biri olan rengin, günümüze kadar değişerek gelen farklı kültürlerdeki algısının ve yansıtılma biçiminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Yapılan araştırmalarda konu ile ilgili yeterli kaynak bulunamamıştır. Bu araştırmanın literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir.

KÜLTÜR VE SANAT

Kültür

İnsan topluluğunun nesilden nesile aktardığı inanç, bilgi ve uygulamalar olan kültür, Fransızca “Cultura” kelimesinden gelmekte, Latince “Colere”, sürmek, ekip-biçmek anlamına karşılık gelmekte ve “cultura” aynı zamanda Tükçe’deki “ekin” anlamında da kullanılmaktadır (Güvenç, 1974: 96).

Kültür tanımlanması zor bir kavramdır ve kültürün çok sayıda tanımı yapılmıştır. Kültür toplumlara göre farklılık gösterdiği için genel kabul gören ortak bir tanım olmaması da doğaldır. Bu yüzden burada önemli görülen bazı tanımlara yer verilmiştir.

İngiliz antropolog Tylor (1871: 1) kültürü, “bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün” olarak tanımlamıştır. Winston’a (1933: 209) göre ise kültür, sosyal etkileşimin ürünüdür. Sembol olarak değerlendirildiğinde kültür, maddi öğelerin, davranışların, fikir ve duyguların, sembollerden oluşan ve sembollere dayanan bir örgütlenmesidir (White, 1949: 363). Sapir’in tanımına göre ise; “Kültür, varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir” (Akt: Güvenç, 1974: 101).

Kültürün temel kaynağı insandır. Kültür örüntüsünü oluşturan her düşünce, her kurum, her nesne, her düşünce, insan tarafından üretilmiştir. Erinç (1995: 20) konu ile ilgili olarak; insanda olmayan ve insan için olmayan kültür olmadığını söylemiştir. Uygur (1984: 17) ise kültürün, insanın ortaya koyduğu,

içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda kültür kavramından insanın varlığını gördüğümüz her şey anlaşılmalıdır.

Tanımlar açısından farklılık gösterse de belirlenmiş bazı ilkeler vardır ki bunlardan ilki kültürün organik olduğu ve dirik bir anlam taşıdığıdır. Kültür kavramının varlığı için ön koşul, az sayıda da olsa bir insan topluluğunun ya da bir insan varlığının bulunması gereksinimidir (Erinç, 1995: 19-20).

Bireyler farklı toplumlarda farklı gelenek göreneklere sahiptir ve alışkanlıkları ve yasayışları da içinde buldukları topluma göre değişir. Bu nedenle kültür kavramı incelendiğinde, değişik toplumlara göre farklılıklar gösteren bir yapı ortaya çıktığı görülür. Toplular; içinde buldukları coğrafi alan, konuştukları dil ve toplumsal yapılarına göre kendi kültürlerini meydana getirmekte ve bunun sonucu olarak da değişik bölgelerde kültür yapılanmaları ortaya çıkmaktadır.

Kültür ve Sanat

Kültür sözcüğünün dört ayrı anlamda kullanıldığını belirten Güvenç (1974: 98-99) şu gruplandırmaya dikkat çekmektedir: Bilim alanındaki kültür, uygarlıktır. Beşeri alandaki kültür, eğitim sürecinin ürünüdür. Estetik alandaki kültür, güzel sanatlardır. Madde (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür ise üretme, tarım, ekin, çoğalma ve yetiştirmedir. Estetik alandaki kültürün yani güzel sanatların kökeninde düşünce vardır ve sanat düşünceyle gerçekleştirilir. Aynı zamanda sanatın işlediği şey bir toplumun ya da bir ulusun, daha üst düzeyde onun üyesi bulunduğu tüm insanlığın ortak değerleridir.

“Sanat” kavramına dair bilinen çok farklı tanımlar vardır. Sanatçılar da, düşünürler de, sanata farklı anlamlar yüklemişlerdir. Sanatın temel unsuru insandır. İnsan ise sürekli dünyada neler olup bittiğini, kendisinin neden bu dünyada olduğunu sorgulamaktadır. San (1994: 160) sanat kavramı ile ilgili; “insanın doğasında olanı, insanın kendi kimliğinde olanı ortaya çıkarmak istediğini ve kendini dışavurumda sanatı bir araç olarak kullandığını” söylemiştir. Sanat, kendini tanıtmak ve kendini başkalarına ifade etmektir.

Sanat ve kültür konusunda görüşlere bakıldığında ise Boydaş (1996: 8); bireyin, kişisel kültür ortamında sürdürdüğü yaşamını yöresel ve evrensel kültür dünyasından edindiği değerlerle süsleyebilmesi, diğer bir ifade ile orijinal-özgün bir kişiliğe kavuşturabilmesinin de önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca evrensel kültür ve sanat içinde yer kapmanın ve yer tutmanın onları taklit ederek değil, tersine onlara benzemeyerek, kendimiz olmakla mümkün olabileceğini de ifade etmiştir.

RENGİN KÜLTÜREL ÇAĞRIŞIMLARI

Renkler hayatın anlamlı parçalarından birisidir ve mitlerden çağdaş şiiere kadar çok büyük zaman diliminde çok önemli rol oynamışlardır. Renklerin insanlar üzerinde yaptığı etki, eski zamanlardan beri bilinmektedir. İnsanoğlu günlük hayatın çeşitli yerlerinde bazen arzularını, isteklerini ve mutluluklarını, bazen de üzüntülerini renklerle yansıtarak kullanmışlardır.

Renk

Renkler, bireylerin duygu, düşünce ve eylemlerinde değişiklikler yaparak, onları doğrudan etkilemektedir. Öztuna (2007: 88) rengin, “şekillerin ifadesi olduğunu, yanılsamacı bir mekan

yarattığını ve renklerin şeyleri betimlemek ya da tanımlamak için kullanılabileceğini” ifade etmiştir. Renkler aynı zamanda sembolik düşüncelerin ve anlamların ifadesi olabilmektedir.

Leonardo ve Holbein renk kavramını; “maddi bir gerçekliği olan ve bütün değerini kendinde taşıyan güzel bir madde” olarak tanımlamıştır (Wölfflin, 1985: 66). Kılıç (2000: 25) ise çizgiyle sınırlanan yüzeyin renkle zenginleştiğini söyleyerek rengin önemini vurgulamıştır.

Çağdaş bilimin açıklamalarına göre renk, elektromanyetik dalgalardan oluşmaktadır. Renk, “ışığın kendi öz yapısına ve nesnelere üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etki” dir (Sözen ve Tanyeli, 1986: 200). Renk fiziksel bir oluşumdur ve ışık ile birlikte var olur. Renk önemli bir sanat ve tasarım elemanı olmakla beraber, sembolik bir değere de sahiptir.

Isaac Newton 1666’da, cam prizma kullanarak yaptığı renk deneyleriyle, her rengin farklı bir hızda cam prizmadan geçerken değişik dalga uzunluğuna sahip olduğunu görmüştür. En uzun dalga uzunluğuna sahip olan kırmızı, daha kısa dalga boyuna sahip olan mordan daha hızlı bir şekilde camdan içeri girer. Işık olmadan rengi görmek mümkün değildir. Çünkü objelerin kendi başlarına renkleri yoktur. Renk olarak algıladığımız şey, ışık ışınlarının yansımasıdır (Öztuna, 2007: 88-89). Güngör (2005: 75) de konu ile ilgili olarak, bir cismin ya da yüzeyin renginin, onun üzerinde bulunan renkli bir zardan kaynaklanmadığını, daha açık bir ifadeyle hiçbir cismin kendi bünyesi içine girmiş bir rengi olmadığını söylemiştir.

Renk tek başına mesaj verebilir, davranışları yönlendirebilir ve insan fizyolojisi üzerinde etkiye sahiptir. Renkler değişik coğrafya ve kültürlerde farklı anlamlar ifade ederler ve izleyenler üzerinde birçok değişik duygular uyandırabilirler. Bunların bir bölümü kişisel, bir bölümü ise genellenebilir duygulardır. Renk aynı zamanda soyut kavramları ve düşünceleri simgeleştirmekte, hayal dünyasını, istekleri ve arzuları dışa vurup; zaman ve mekanı hatırlatmakta ve görsel yanıtlar üretebilmektedir.

RENGİN KÜLTÜREL ALGISI

Bu bölümde kısaca renklerin tarihsel dönemde medeniyetlere göre ne ifade ettiğine değinilmiştir.

Tarihte sembol değerler olarak renk

Bilindiği gibi renkler, her toplumda değişik anlamlar ifade etmiştir. Beyaz renk Türklerde ve Çinlilerde batıyı temsil ederken, Hintlilerde doğuyu, Eski Ahitlerde güneyi, Mayalarda kuzeyi temsil eder (Gabain 1968: 109). Bir toplulukça sevilen renkler, diğer bir toplulukça seilmeyebilir. Örneğin; “ak”, temizlik, arılık, ululuk, yaşlılık, tecrübe, büyüklük gibi yüceltici sıfatlarının yanı sıra Batı’yı temsil eder, “kara” ise toprak, güç, kuvvet ve bazen de keder, yas ve alt tabaka anlamlarını da taşıdığı gibi Kuzey’i de temsil eder (Ögel, 1991: 429-435).

Mısır tarihine bakıldığında kullanılan renklerin oldukça basit olduğu; erkek için kırmızı, kadın için sarı, yer için mor, güneş için sarı, doğanın sonsuzluğu için yeşil, kutsal doğruluk ve cennet için mavi kullanıldığı görülmektedir. Genellikle mabetlerin tavanları, kutsal doğruluğu simgeleyen maviye boyanmış ve takımyıldız resimleriyle süslenmiştir. Yerlerde ise Nil çayırları gibi yeşil ve mavi kullanılmıştır (Muradoğlu, 1992: 18). Görüldüğü gibi renkler daha o zamanlar güzel sanatlar alanının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Yunanlılar ise koloniler kurup ticaretle uğraşmaktaydılar. Bu yüzden birçok ülkeyle ilişkileri olmuş ve o ülkelerde kullanılan renklerden esinlenmişlerdir. Yunanlılar canlı ve parlak renkleri tercih etmişlerdir. Akropolis'teki kadın mermer figürleri hafifçe kırmızı, yeşil ve sarıya boyanmıştır (Daldal, 2000).

Roma'da tanrı renklerle kişileştirilmiştir. Özellikle de mor, imparatorluğun bir simgesi haline gelmiştir. Tanrıları ve tanrıçaları gösteren figürler koyu mavi ve beyaz bir zemin üzerinde pembemsi kırmızı ve yeşil kullanılarak ifade edilmiştir. Bazı figürlerde siyah ve kırmızı ile birlikte ten rengi tonları giysiler ve figürler için kullanılmış ve arka fon da yeşil ve beyaza boyanmıştır. Mozaiklerde de duvar resimlerinde kullanılan renkler kullanılmıştır (Halse, 1968: 5). Bizanslıların yaşam tarzında ve mimarisinde ise büyük lüks görülmektedir. İstanbul'daki Ayasofya kırmızı, yeşil, mavi ve siyah renkli mermerlerle inşa edilmiştir. Bizans'taki mimari renk kullanımı ileriki Hıristiyan kiliselerini, direkt olarak da İslam camilerini etkilemiştir.

Orta Doğu ve Asya medeniyetlerinde de yine rengin sembolik kullanımı görülmektedir. Yıldızların durumlarını ve hareketlerini inceleyen astrolojide gök cisimlerini tanımlamakta renk sembeleri kullanılmıştır. Örneğin, M.Ö. 7. yüzyılda inşa edilen Barsippa'da Zigurat tapınağı yedi katmandan oluşan kare formundaki bir kuledir. 1. kat Satürn'ü temsilen siyah, 2. kat Jüpiter'i temsilen turuncu, 3. kat Mars'ı temsilen kırmızı, 4. kat Güneş'i temsilen sarı, 5. kat Venüs'ü temsilen yeşil, 6. kat Merkür'ü temsilen mavi, 7. kat Ay'ı temsilen beyaz renklidir (Muradoğlu, 1992: 19).

Çin'de renk sembelleri astroloji kaynaklıdır. Çin'deki ilk renkler beş tanedir. Bunlar; kırmızı, sarı, siyah, beyaz ve mavidir. Bu renkler beş Çin malzemesine (ateş, metal, ahşap, toprak ve su), beş heyecana, beş erdeme, beş günaha ve beş iman kuralına bağlıdır. Pekin'deki duvarlar, güneyi, güneşi ve mutluluğu simgeleyen kırmızı renktedir. Çatılar ise toprağı ve dünyayı simgelemek için sarı renktedir (Muradoğlu 1992: 19).

Renklerin kültürlerde sembolik anlamları

Renklerin, farklı kültürlerde ifade etmiş olduğu anlamlar aşağıdaki bölümde yer almaktadır.

Beyaz

Saflık çağrışımı nedeniyle Batı'da gelinlikler genellikle beyazdır. Oysa beyaz, Asya'daki bazı toplumlarda matem ve yas rengidir. Renklerin ses karşılıkları üzerinde durursak beyaz, en huzur verici, nötr, sakin, sessiz tona sahiptir (Uçar, 2004: 48). Beyaz, kış ile bütünleşmektedir. Bazı ülkelerde matem rengi ise de, daha çok saflığın, temizliğin, mikroptan arındırılmışlığın barışın ve tarafsızlığın simgesidir. Teslim olduğunu bildiren ya da barış görüşmesi isteyen tarafın bayrağı da beyaz renkli olur (Halse: 1978: 27-34).

Doğu kültürlerinde beyaz matem rengidir ve de ölümü sembolize etmektedir. Japonya'da özellikle beyaz karanfiller ölüm ile ilişkilidir. Batı kültürlerinde ise saflığın rengi olarak gelinliklerde kullanılır (Ambrose ve Haris, 2003).

Türk kültür ve tarihinde de beyaz rengin kullanımına sıkça rastlanmaktadır. Beyaz rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inanmalardan kaynaklanan ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Şöyle ki Türk Şamanizminde Ülgen, hayır ilahıdır. Şaman dualarında ona Beyaz (Parlak) Hakan vb. şeklinde hitap edilir (İnan, 1987: 412-413).

Yine bu inançlardan kaynaklanarak beyaz renk Türklerde “aklık” temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda giydikleri bir giysi, elbise rengidir (Ögel, 1984: 377). Askeri birliklerin içinde üst subay veya komutanların, kendilerini askerlerden ayırabilmeleri için, beyaz giydikleri bilinmektedir. Anadolu’daki beyaz at geleneği ise Alparslan’dan Fatih Sultan Mehmet’e kadar sürüp gitmiştir.

Diğer taraftan Hazreti Muhammed’in kullandığı üç sancaktan (beyaz, yeşil ve siyah) birinin rengi olması dolayısıyla, özellikle Osmanlı dönemi yazarları, Selçuklular ve Osmanlılardaki ünlü “Ak Sancakları” genellikle İslamiyete bağlamışlardır (Genç, 1997: 10-11). Sonuç olarak beyaz rengin Türklerin en eski inanışlarından kaynaklanan, devleti temsil etmiş bir hükümlerlik sembolü olduğu söylenilebilir.

Beyaz; masumiyet, zafer, barış, neşe, yücelik, teslimiyet ve merhametin, rengidir ve ölümsüzlüğü de sembolize etmektedir. Beyaz renk genel olarak saflık ve temizliğin sembolü olarak algılanmaktadır ve olumlu, kabul edici bir tavrı vardır.

Siyah

Siyah renk, törenlerde resmiyeti simgeler. Birçok ülke için matem rengidir, korku, ölüm ve üzüntünün simgesidir (Halse: 1978: 27-34). Ciddiyet telkin eder ve aynı zamanda yanlarında yer alan renklerin daha iyi belirmesine yardımcı olur. Küçük yüzeylerde kullanıldığında canlılık verir, büyük yüzeyler halinde kullanıldığında ise korku hissi doğurur.

Siyah, tüm renkleri gibi farklı yer ve coğrafyalarda farklı anlam ve sembolik açılımlara erişebilir. Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Müslümanlıkta da siyah, fanilik, son ve sonluluk gibi sembolik açılımlarla yüklüdür. Mevlevi dervişleri salona girip dönmeye başlamadan önce, üzerindeki siyah pelerinleri çıkarıp atarak, bu tür eğilimlerden kendilerini arındırdıklarını söylemek ister ve gerçeği, yeniden doğuşu da simgeleyen beyaz roblarla görünür, semaya başlarlar (Ersoy, 1990: 38).

Siyah Batı kültürlerinde matem rengini sembolize ederken, aynı zamanda şıklık ve zarafetin rengi olarak da bilinmektedir (Ambrose ve Haris, 2003). Çin’de siyah renk kışın ve kuzeyin sembolüdür. Buna karşın Eski Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerinde siyah, verimli toprağın ve yağmurla şişmiş bulutların rengine benzediği için bereketin simgesel rengidir (Uçar, 2004: 49). Siyah, Hint, Japon ve Çin sembolizmasında zamanın başlangıcındaki kaosun ve şekilsizliğin evrensel maddenin, özün rengidir. Günlük yaşamda kullanılan “kara gün”, “kara büyü”, “kara kitap” gibi terimler olumsuz ifadeleri vurgulamaktadır (Chevalier ve Gherbrant, 1996: 94).

Siyah rengin de Türk mitolojisine dayanan anlamlar ifade ettiği ve fakat tarihte bu rengin olumludan olumsuza çok değişik anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Kara’nın Şaman Türkler açısından ifade ettiği anlamlar ilgili olarak, İnan (1987: 404-411) Altaylıların akidelerinde ruhlar aru (pak, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayrıldığını belirtmiştir. Yine işaret edildiği gibi kara renk, Türklerde binlerce yıldan beri kuzeyin sembolü olarak kullanılmıştır. Çünkü çeşitli kavimler ile kültürler, kuzeyin karanlıklar ülkesi olduğu üzerinde birleşmişlerdir (Ögel, 1984: 431).

İslami döneme gelince, Hazret-i Peygamberin üç sancağından siyah olanının Abbas’a vermesinden dolayı bu renk Abbasilerin şiarı olmuştur. Dolayısıyla Abbasi halifelerinden meşruluk fermanı alan

Türk sülalelerinde de, hakimiyet sancakları siyah olmuştur (Genç, 1997: 42). Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu hükümdarları, Abbasi geleneklerine bağlı olarak siyah hükümdarlık bayrağından başka, özellikle ordularında sarı, kırmızı ve yeşil bayraklar kullanmışlardır.

Kara renk toprak, güç, kuvvet, bazen de keder, yas ve alt tabaka manasına gelir. Türk hükümdarların tahta çıkma töreninde oturacağı seccade ve halının siyah renkte olması bu bakımdan önemlidir. Bu nedenle olsa gerek hükümdarlık ifadesi biçiminde değerlendirilen kara renk 11. ve 13. yüzyıllarda sıkça kullanılmıştır (Küçük, 2010: 200).

Siyah tüm renkleri soğuran fiziksel bir yapıya sahiptir; gizli, gizemli, dışa kapalı, bilinmeyen bir anlamı vardır. Siyah aynı zamanda mutsuzluk, umutsuzluk, yasa dışılık ve hayal kırıklığının rengi olarak kabul edilmektedir. Siyah büyüklüğü, gücü gösteren bir simge olarak da kullanılmıştır.

Kırmızı

Kırmızı Arapça'da "al-kirmiz" denilen bir böceğin dışısının kurutulup ufalandığında aldığı parlak kırmızıdan türemiştir (Ersoy, 1990: 37). Kırmızı renk ana renklerden ve tabiatta bu rengin örneği ateş ve kan'dır. Bu renk heyecan, kudret ve akıncılık sembolü olarak anılmaktadır.

Kırmızı renk, bazı toplumlarda ise saltanat ve iktidarın simgesi olarak kabul edildiğinden asilzadelerin, generallerin, hanların, imparatorların ve padişahların rengi olmuştur. En üst din adamları da bu rengi tercih etmişlerdir. Bu yüzden imparatorlar, genellikle kırmızı giysiler içinde olduklarından, sıradan insanların bu rengi kullanmalarını yasaklamışlardır (Willins, 1984: 85).

Hindistan'da gelinliklerde, saflığın rengi olarak kırmızı kullanılır. Batı kültüründe ise kırmızı, dur veya tehlike anlamına gelebilir (Ambrose ve Haris, 2003). Japonya'da, kırmızı, hemen hemen yalnız kadınlar tarafından giyilir. Gönülden içten olmanın ve iyi şansın sembolüdür. Bazı Shinto mezheplerinde kırmızının armoni ve lüksü ifade ettiği öğretilmektedir. Japon askerleri alaya kabul edildiklerinde, imparatorluğa sadakatin bir işareti olarak kırmızı kuşak bağlarlardı. Japonya'da doğum gününde veya bir sınav sonrası elde edilen bir başarıdan sonra kırmızıya boyanmış pirinç gönderme geleneği vardır (Chevalier ve Gherbrant, 1996: 969).

Ateşin rengi olan kırmızı, cehennemin, şeytanlığın rengi olarak da sembolize edilmiştir. Kırmızı bayrak, başkaldırı ve devrimin rengidir. Rus, Çin ve Fransız Devrimi sırasında hep ön saflarda kırmızı bayraklar taşınmıştır (Uçar, 2004: 51). Araştırmacılar kırmızının doğada sık sık tehlike ile ilişkilendirilen bir renk olduğunu (örn: ateş ve kan), bu yüzden de renge karşı doğal tepkinin böyle bir ilişkilendirme olduğunu belirtmişlerdir (Heath, 1997).

Çin kaynakları Göktürkler ve Uygurlar dönemlerinde kuzeydeki Kırgız hakanlarının otağında bir kırmızı bayrak bulunduğunu ve herkesin buna saygı gösterdiğini yazmaktadır. Ayrıca, Göktürkler, Uygurlar ve Moğollarda al kaftanın ve al damganın hakanlık sembolleri olarak kullanıldığı görülmektedir (Ögel, 1984: 36-37, 353, 401-403). Karahanlı, Selçuklu hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri, otağları ve giydikleri çizmeler de hep kırmızı ve sarı renklerden oluşmuştur. Bu nedenledir ki Türk tarihinde kırmızı, hem saltanatın hem de halkın çok sevdiği renklerden biri olmuştur (Koca, 2002: 55).

Kırmızı klasik sanatta ve ilkçağ sanatlarında çok kullanılan bir renk olmuştur. Bazı toplumlarda kırmızı rengi vatanseverlik duygularını kamçılayan bir renk olarak görülmektedir. Kırmızı pek çok dünya

bayrağında kullanılan bir renk olup, Türk bayrağının rengi olan kırmızı, ülkemizde “bayrak kırmızı” olarak bilinmektedir.

Sarı

Sarı, simgesel olarak güneş ışığını hatırlatır ve dikkat edilmesi gereken önemli noktalar için uyarıcı rol oynar. Renkler içinde en ışıklısı olduğu için en uzaktan görülenidir (Halse: 1978: 27-34). Sarı; altının, güneşin rengidir. Sarı yıldız ve varak aynı zamanda bir değer ve statü sembolüdür. Eski Mısır’da sarı gözden düşme, kıskançlık ve utancı simgelerken, Çin’de saltanatı ve sarayı simgeler. Çin’de sarının krallık ve saltanat rengi olmasının nedeni, Çin hükümdarlarının cennetin merkezinde oturduğuna inanılmasıdır (Uçar, 2004: 52-53).

Çin ve Batı Hıristiyan medeniyetinde sarı renk mukaddeslik sembolü olmuştur. Bu yüzden kiliselerde ve mukaddes kişilerin resimlerinde bir ışık hâle gibi sarı renk kullanılmıştır. Fakat sarı renk siyah ile karıştığı zaman büyük ressamın tablolarında, korkaklık, kıskançlık, hile, hıyanet ve hastalık sembolü olarak kullanılmıştır. İran kültüründe birçok yerde sarı renk, nefret ve hastalık alâmeti gibi tanınmıştır (Ögel, 1995).

Genelde Doğu toplumları için kutsal bir renk olan sarı, Batı toplumlarında eğlence ve mutluluğu da sembolize etmektedir. Uçar (2004: 52-53) sarı rengin, ilkel toplumlarda sonsuza dek yaşamı simgelediğini ve sarı renk ışınlarının, göğün özgür mavisini delip gerçek öbür dünyanın tanrısal güçlerini açığa vurduğuna inanıldığını belirtmektedir. Aztek tanrıları onuruna yapılmış olan tapınaklarda Güneş Tanrısı tüm tanrıların onuruna sarı ve mavi ile boyanmıştır.

Türklerde ise sarı renk, dünya merkezinin sembolü olarak kullanılmıştır. Hayır ilahı Ülgen’in altın kapılı sarayı ve altın tahtı, Türklerde hep sarı renk ile ifade edilmiş ve Ülgen’in tahtı nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde olarak algılanmış ise, tıpkı onun gibi sarı renk de dünyanın merkezinde sembol rengi olmuştur (Genç, 1997: 31).

Ögel (1984: 31), “Göktürk yazıtlarında altından söz edilirken, yalnızca altın denilmediğini, “sarı altın” denildiğini, daha doğrusu sarı renk ile altının, çoğu zaman birbirlerinden ayrılmadığını” söylemiştir. Altın Ordu Devletinin adındaki altının sembolü de sarıdır ve onun için bu devlet sarı renk ile ifade edilmiş olup, başkentinin adı da bu anlamın tam bir ifadesidir.

Sarı renk, farklı toplumlarda tanrısalıktan kaynaklanan fiziksel bir güç sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tanrı ve tanrıçaların sarışın olarak resmedilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Mavi

Gökyüzü, su ve denizlerin, aynı zamanda sonsuzluk ve huzurun rengidir. Bir Hint tanrısı olan Vishnu mavi tenli olarak resmedilmiş, cennete ait bir tanrı olarak tanımlanmıştır. Lapis Lazuli taşı Mezopotamya’da yoğun şekilde kullanılmış, aynı zamanda koyu mavi lacivert renk elde edilen pigmenti de tapınak süslemelerinde dekorasyon rengi olarak kullanılmıştır. Mavi, bu coğrafyada tanrısal lütfü ve bağışlamayı ifade etmektedir (Uçar, 2004: 53).

Mavi renk, inancı artıran bir renktir. Bu nedenle cami ve kiliselerin vitraylarında da mavi kullanılmıştır (Halse, 1978: 27-34). Mavi Yahudiler için de kutsal renk olarak kabul edilmektedir.

Derin etkisinden dolayı, Eski Roma'da felsefecilerin akademik cübbelerinin rengi olarak mavi kullanılmıştır. Hristiyanlıkta ise mavi, umut ve dindarlığın rengidir. İbraniler için mavi tanrısal bir renktir. Mavi Çin kültüründe cenneti ve ölümsüzlüğü sembolize eder (Mankhe, 1996: 64). Mavi dünyanın her tarafında güveni temsil eden bir renk olarak bilinmektedir.

Eski Mısır'da kral lahitlerinde zemin rengi olarak kullanılan mavi renk, gökyüzünü, ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu ifade etmenin yanı sıra ölümün ve dolayısıyla mutlak gerçeğin rengidir. Mavi insanoğlunu kendinden, gelecek ve kaderden ayırır (Chevailier ve Gherbrant, 1996: 103).

Doğu'da Mısır, İran, Hindistan, Arap Yarımadası ve Anadolu'da kötülükleri uzaklaştıran bir renk olduğuna inanılır. Nazar boncuğundaki etkin ve temel bir renk olan kobalt mavisinin nazara karşı bir anlam ve etkisi olduğuna inanılır. Mavi Arapça'da "ma-i" su rengi demektir (Ersoy, 1990: 59).

Gök Tanrı dinine inanan Türkler için gök mavidir. Şamanlar ululuğu temsil eden mavi rengi gök kelimesiyle adlandırmışlardır. Ancak gök rengi aynı zamanda yeşili de karşılar (Kafalı, 1996: 50). Asya kültürlerinde, Moğol ve Türk boylarındaki efsanelerde mavi kurt ve mavi aslan önemli bir yer tutar. Moğol- Türk mitolojisinde mavi aslan ve kaplanlar, Altay boyunun atası sayılan Tangri'nin gücünü sembolize eder. Tangri Altaylar'da dağların üzerindeki mavi göklerin, mutlak hakimiyetin sembolüydü (Chevailier ve Gherbrant, 1996: 103).

Gök ve su insanlık tarihinde kutsal sayılmıştır. Mavi renk sonsuzluğu, türeyişi, emniyet ve huzuru telkin eder ve sınırlar için kırmızının aksine huzur verir. Aynı zamanda mavi renk dostluk, sadakat, vefa, aydınlık, temizlik ve ruhanilik sembolüdür. Mavi rengin stresi azalttığı ve tansiyonu düşürdüğü bilinmektedir. Mavi renk mekanda kullanıldığında soğukluk hissi vermektedir. Titreşimi zayıf bir renk olan mavi, açık tonlarıyla huzurlu bir ortam yaratırken, koyu tonlarının kötülüklerden koruyucu bir etkiye sahip olduğuna inanılır. Mavi renk, suyu, gökyüzünü ve erkekliği simgeleyen renktir.

Yeşil

Yeşil renk, mavi ve sarı rengin birleşiminden meydana gelmektedir. Sarı renk sıcaklık, mavi renk de sakinlik ve huzuru yeşil renge vermişlerdir. Yeşil renk tabiatta ağaçların ve bitkilerin sembolüdür.

Yeşil, baharın, canlılığın ve olumlu dinginliğin rengidir. İslamiyet'te kutsal bir renk olan yeşil, Hristiyanlıkta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesini ifade eder. Uluslararası sembolik bir yapı içinde yeşil, kırmızının karşıtı olumlu bir sembolizmaya sahiptir. Kırmızı ışıktadır, yeşil ışıktadır hareket ederiz. Yeşil doğadaki yaygınlığı dolayısıyla, gıda ambalajlarında tazelik ve doğallık etkisi vermek adına sıkça kullanılmıştır (Uçar, 2004: 56).

Doğanın en yaygın rengi olarak tazelik ve sükûnetin simgesidir. Aynı zamanda verimliliği ve doğurganlığı simgeler. Orta Çağ'da gelinlerin yeşil giysi giydikleri söylenir. Gözü dinlendirir, ümit ve sükûnet verir (Halse, 1978: 27-34). Yeşil renk Batıda umudu, umutlu olmayı simgelemektedir (Kreitler ve Kreitler, 1972).

Türk mitolojisine göre hayır ilahı Ülgen'in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yeşil (Yeşil) Kaan idi ve genellikle bitkilerin yetişip, büyümesini düzenlediğine inanılırdı (Ögel, 1995: 272). Diğer taraftan Türkler yılbaşını başlıca iki tabiat olayının görülmesi ile başlatmışlardır. Bunların ilki otların yeşermesi, diğeri de gök gürlmeleri ile yıldırımların başlaması idi (İnan, 1987: 414-420). İşte en eski dönemlerde büyük çoğunluğu hayvancılıkla geçinen, göçebe hayat yaşayan Türklerin

hayatında otların yeşerme zamanı çok büyük rol oynamıştır. Bu yüzden de yeşil renge ayrıca büyük bir önem verilmiştir.

Yeşil renk aynı zamanda din, iman ve ebediyetin simgesidir. İslâm dininde bu renk üzerinde çok durulmuştur. İslamiyet’le birlikte yeşil rengin, Hz. Muhammed’in üç sancağından birinin rengi olarak ayrıca manevi bir anlam kazandığı ve Müslüman Türklerin hayatında ayrı bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Yeşil renk İslamiyet’te kutsal alan ve mekanların vazgeçilmez rengidir. Başta cennet yemyeşil bir ortam olarak hayal edilmiştir. Ayrıca Osmanlılarda da yeşil renkli sancağın eskiden beri kullanıldığı ve İstanbul’un kuşatılmasında Fatih’in gemisinde yeşil sancak olduğu da bilinmektedir.

Yeşil, mavi ve sarının birleşiminden oluşur ve her iki rengin özelliklerinin uyumlu bir birlikteliğini bünyesinde barındırır. Mavide olduğu gibi huzur verici ve dinlendirici bir etkiye sahip iken, sarının da canlılığını taşımaktadır. Yeşil doğayı, cenneti çağrıştıran sessiz ve huzur verici bir renktir. Dekorasyonda sessizliği, rahatsız edilmemeyi çağrıştıran ve bu yüzden hastane odalarında veya tiyatrolarda kullanılan bir renktir.

İşlevsel renk

Eski devirlerin renkteki simgeselliği günümüzde yerini işlevselliğe bırakmıştır. Araştırmalar, yalnızca daha geniş ve sosyal değerler üzerinde değil, bireylerin konforu, sağlığı ve verimliliğine de yöneltmiştir. Kişisel renk tercihlerinin yerini insanın gereksinimlerini ve isteklerini araştıran tarafsız çalışmalar almıştır.

Rengin en önemli fiziksel özelliklerinden birisi de ışığı, dolayısıyla ısıyı, yansıtma ve yutmasıdır. Akdeniz mimarisinde ve Eskimo evlerinde kullanılan beyazın amacı, yansıtıcı özelliği nedeniyle dış yüzeylerin ısınmamasıdır. Rengin işlevsel olarak en genel kullanımı ise sınıflandırmak ve tanımlamaktır. Askeri binalarda olduğu gibi aynı kuruma ait yapıların aynı renge boyanması, bu yapıların o kuruma ait olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra restoranlarda da rengin işlevsel kullanımın rastlayabiliriz. Örneğin; fast-food restoranların masa ve sandalyeleri kahverengi, duvarları ise açık kahverengi, sarı-pembe karışımıdır. Bunun sebebi ise insanların kahverengi tonda kendilerini rahatsız hissetmeleri ve bir an önce yemeklerini yiyip, kalkmalarının amaçlanmasıdır.

İnsanların güvenliğini sağlamak için de renkler işlevsel olarak kullanılabilir. Örneğin; elektrik şalterlerindeki yeşil renk devrenin kapalı olduğunu, kırmızı renk ise açık olduğunu ve tehlikenin varlığını gösterir. Uzmanlarca öngörülen renk kullanımı, bu konuda tüm dünyada ortak bir dil oluşturulması amacını taşımaktadır.

Kırmızı, yangın söndürme istasyonları ve ekipmanlarında kullanılırken; turuncu, yüksek voltaj kanallarının üstündeki alanlar, makine ve tezgâhların tehlikeli kısımlarında; sarı, fiziksel tehlikelerin bulunduğu yerler ve bu tip tehlike yaratabilecek vinç, yükleme, boşaltım rampalarında; yeşil, ilkyardım malzemelerinin bulunduğu yerlerde; mavi, ihtar anlamındaki engel ve barikatlarda, bina ve inşaat iskelelerinde, merdivenlerde, demiryolunda ve akaryakıt tanklarında; erguvan, radyasyon tehlikesi olan yerlerde; beyaz ve siyah ise trafik düzeninde kullanılmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, renklerin simgeselliği hayatımızın içine tamamen girmiştir ve toplumlar rengi artık işlevsel olarak kullanılmaktadırlar.

SONUÇ

Kültür bir toplumun gelenek ve görenekleri, inanışları, düşünceleri, bilim ve sanatıdır. Kültür bir toplumun yaşam biçimidir ve o toplumun nesilden nesile geçen birikimlerinden oluşmuştur. Kültür aynı zamanda insan aklının doğaya kattığı her şeydir.

Renkler ise hayatın anlamlı parçalarından biridir ve kültürle göre farklılık göstermektedir. Rengin kültürel tarihi çok eski çağlara dayanmaktadır. Renkler tarih boyunca sanatsal yaratmanın ve bir ifade aracı olmanın yanı sıra insanların düşüncelerini açıklamada da simge olarak kullanılmıştır. Renkler tek başına bir mesaj verebilir, davranışları yönlendirebilir ve insan fizyolojisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsanlar renkleri günlük hayatın çeşitli yerlerinde arzularını, isteklerini, mutluluklarını ve üzüntülerini renklerle yansıtmak için kullanmışlardır. Matem ortamında insanların siyah renk giymeleri, gökyüzündeki mavi rengin huzur vermesi, beyaz gelinliğin masumiyeti ve temizliği çağrıştırmaya buna örnek olarak verilebilir.

Renkler toplumların kültürlerinde eski çağlardan bu yana önemli bir sembol olarak yer almıştır. Kimi zaman yönler tanımlanırken (Türklerde binlerce yıldır siyah rengin kuzeyin sembolü olarak kullanılması, Kuzeydeki deniz Karadeniz örneği), kimi zaman milli duygular ifade edilirken (bayraklarda şehit kanını sembolize eden kırmızı rengin sıkça kullanılması), cinsiyet tanımlanırken (pembe ve mavi), dini kimlikler belirlenirken (Mavinin Yahudiler için, yeşilin ise Müslümanlar için kutsal renk kabul edilmesi), camiler, tapınaklar ve mimari yapılar süslenirken vb. renkler sembolik anlamları düşünülerek kullanılmıştır. Günümüzde ise eski devirlerin renkteki simgeselliği yerini işlevselliğe bırakarak farklı bir boyut kazanmıştır. Artık bireylerin konforu, sağlığı ve verimliliği düşünülmektedir.

Renkler tarihin ilk dönemlerinden başlayarak her kültürde farklı algılanmış ve yansıtılmıştır. Ayrıca renklerin tarihsel süreç içerisinde kültürlerde oldukça önemli sembolik anlamlar içerdiği ve bireylerin hayatlarına da yön verdiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AMBROSE, G. ve HARIS. P. (2003). The Fundamentals of Creative Design. Switzerland: Ava Publishing
- BOYDAŞ, N. (1996). "Sanat Kültürü Yansıtır", Millî Eğitim, Temmuz-Ağustos-Eylül
- CHEVALIER, J. ve GHERBRANT, A. (1996). Dictionary of Symbols. Çeviren: John Buchanan-Brown. İngiltere: Penguin Books
- DALDAL, A. (2000). Mimaride Renk Olgusu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- ERİNÇ, M. S. (1995). Kültür Sanat Sanat Kültür. İstanbul: Çınar Yayıncılık
- ERSOY, N. (1990). Semboller ve Yorumlarla Görünenden Görünmeyene. İstanbul: Ersoy Yayın
- GABAIN, A. V. (1968). "Renklerin Sembolik Anlamları", Çeviren: Semih Tezcan, Türkoloji Dergisi, 3: 107-113

- GENÇ, R. (1997). Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi
- GÜVENÇ, B. (1974). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi
- GÜNGÖR, İ. H. (2005). Görsel Sanatlar ve Mimarlık İçin Temel Tasar. 3. Baskı. İstanbul: Bilgisayar Destekli Baskı ve Reklam Hizmetleri Sanayii
- HALSE, A. O. (1978). The Use of Color Interiors. 2. Baskı, Mc Graw Hill
- HALSE, A. O. (1968). The Use of Color Interiors. Mc Graw Hill
- HEATH, R. P. (1997). The Wonderful World of Color. Marketing Tools, October, http://demographics.com/publications/mt/97_mt?mt971022.htm
- İNAN, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- KAFALI, M. (1996). Türk Kültüründe Renkler- Nevruz ve Renkler. Ankara: AKM Yayınları
- KILIÇ, L. (2000). Görüntü Estetiği. İstanbul: İnkılap Yayınevi
- KOCA, S. (2002). Eski Türklerde Bayram ve Festivaller. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- KREITLER, H. ve KREITLER, S. (1972). Psychology of the Arts. Durham NC.: Duke University Press,
- KÜÇÜK, S. (2010). “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 54: 185-210
- MANKE, F. H. (1996). Color, Environment, and Human Response. New York: John Wiley & Sons Yayınevi
- MURADOĞLU, M. (1992). Yapı Fiziği Açısından Renk Olgusunun Konut İç ve Dış Mekanlarında Malzeme Seçimine Etkisi. Mimar Sinan Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fak. Yüksek Lisans Tezi
- ÖGEL, B. (1995). Türk Mitolojisi, C II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖGEL, B. (1991). Türk Kültür Tarihine Giriş. C VI. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÖGEL, B. (1984). Türk Kültür Tarihine Giriş. C VI. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÖZTUNA, H. Y. (2007). “Temel Tasarım Öğeleri-Renk”, Grafik Tasarım- Görsel İletişim Kültürü Dergisi, 8: 88-91
- SAN, İ. (1994). Sanat Eğitiminin Geleceği. Ankara: Mert Matbaası
- SÖZEN, M. ve TANYELİ, U. (1986). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi
- TYLOR, E. B. (1871). Primitive Culture: Researches Into The Development Of Mithology, Philosophy, Religion, Language, Art And Custom. Londra: J. Murray
- UÇAR, T. F. (2004). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım. İstanbul: İnkılap Yayınevi

UYGUR, N. (1996). Kültür Kavramı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

WHITE, L. (1949). The Science of Culture. New York: Grove Press Inc.

WILLINS, P. (1984). Renk Terapisi. İstanbul: Altın Yayınları

WINSTON, S. (1933). Culture and Human Behavior. New York: The Ronalds Press Company

WOLFFLIN, H. (1985). Sanat Tarihinin Temel Kavramları. İstanbul: Remzi Kitabevi

